

Dankwoord Jan ten Hove bij de uitreiking van de mr. J.W. Racer Prijs

08-09-2022

Geachte burgemeester van Oldenzaal,
Geachte besturen van de Stichting mr. J.W. Racerprijs en Vereniging De
Grote Sociëteit Oldenzaal,
Geachte juryleden van de mr. J.W. Racerprijs 2022,
Geachte aanwezigen,

Ja dames en heren, daar sta je dan. Geboren en getogen in Kampen, woonachtig in Zwolle en voor zover ik weet zonder ook maar een enkele Twentse voorvader of -moeder in mijn stamboom, plotsklaps met een prachtig beeldje van Jan Willem Racer in je handen. Je zou bijna zeggen – in niet zo goed Twents: *bien étonnés de se trouver ensemble...* Maar zo verbazingwekkend is deze ontmoeting nou ook weer niet, want als historisch zzp'er onderhoud ik al ruim dertig jaar een nauwe band met het mooie Twente. Ik prijs me gelukkig dat ik in deze periode als zelfstandig delver in het verleden – zonder personeel – in het kader van een of ander onderzoek geregeld in aanraking ben gekomen met de rijke geschiedenis van deze streek. Zo was het schrijven van twee afleveringen van de Waanders-uitgave *Ach Lieve Tijd Twente* in 1992 één van mijn eerste opdrachten. En ook in *Grensgang*, een uitgave van de IJsselacademie over de grenzen van Overijssel, en *Het Overijsselse Geschiedenisboek* kwam de historie van dit bijzondere kwartier geregeld om de hoek kijken.

Maar mijn meest bestendige relatie met het Twentse verleden kwam voort uit een ontmoeting die ik in de vroege herfst van 1991 op de studiezaal van het toenmalige Rijksarchief in Overijssel had. Ik werd daar aangesproken door een gepensioneerde academica uit Amsterdam, Rita de Koster. Zij vertelde dat haar moeder een telg was uit het bekende Leidse uitgevergeslacht Sijthoff, en dat de stamboom van deze in het westen van het land groot geworden familie terug te voeren was op een tussen Goor en Delden gelegen boerderij, het erve Ziethof. Een afstammeling van deze boerderij – zijn familie woonde al enkele generaties in Stad Delden - was in de 18de eeuw naar het gewest Holland geëmigreerd, om daar als hovenier op een buitenplaats te gaan werken. Mevrouw De Koster vroeg of ik wat informatie over de bewoners van het erve Ziethof wilde verzamelen. Deze simpele vraag resulteerde in een langdurig en diepgaand onderzoek naar tal van historische facetten met betrekking tot de boerderij, waarbij een overvloed aan gegevens uit tal van archiefbronnen boven water kwam. Na de dood van Rita de Koster in 2010 op 91-jarige leeftijd

is er een stichting opgericht, met de bedoeling om al het verzamelde materiaal te bundelen in een boek over het toch wel bijzondere verhaal van het eeuwenoude erve Ziethof, dat in veel opzichten ook kenmerkend is voor de algemene Twentse boerderijgeschiedenis. Weer ruim tien jaar later – wie historie bedrijft moet over veel geduld en een lange adem beschikken ... – heeft deze uitgave in het afgelopen voorjaar onder de hoofdtitel – nu wel in goed Twents – *'t Is doan* - bij uitgeverij WBooks het licht mogen zien. Ik ben blij dat twee bestuursleden van de Sijthoff-stichting – Arnold Gevers en Jaap Hagedoorn – aanwezig zijn bij deze eervolle uitreiking, die we toch wel als de kroon op ons werk mogen beschouwen. Ook vormgever Frank de Wit, eveneens present, wil ik hier graag nog even noemen en bedanken voor de fraaie wijze waarop hij het boek gestalte heeft gegeven.

De naamgever van de aan mij toegekende prijs, waar ik bijzonder verguld mee ben en waarvoor ik de betrokken organisaties en juryleden dan ook zeer hartelijk wil bedanken, was een bijzonder man. Dat is vanmiddag weer duidelijk gememoreerd. Het is dan ook onvermijdelijk dat hij ook in *'t Is doan* zijn opwachting maakt. Racers connectie met het Ziethofverhaal vloeit voort uit de rol die hij omstreeks 1780 speelde als een van de leiders van het toenmalige boerenprotest. Een actueel thema dus, maar de ontevredenheid nam destijds wel wat minder extreme vormen aan dan nu soms het geval is. Om eerlijk te wezen denk ik niet dat we Racer vandaag de dag op een trekker onderweg naar een wegblokkade zouden aantreffen. Als rechtsgeleerde was hij een man van op oude rechten en vrijheden gebaseerde regelgeving, een voorstander van orde en gezag, die ondanks zijn kritiek op het politieke bestel de rechtsstaat hoog in het vaandel had. Hij zou nu ongetwijfeld van de illegale acties van sommige radicale boeren gegruwd hebben. Maar Racer was ook iemand die streed tegen misbruiken en onrecht, en dat was volgens hem destijds onder meer bij het handhaven van de drostendiensten het geval. Ze zijn vanmiddag al vaker genoemd, maar ik kom er toch nog even op terug. Over deze aan landbouwers opgelegde hand- en spandiensten was in de Patriottentijd veel te doen. De regeling stamde uit de Middeleeuwen en verplichtte de bewoners van het platteland om twee dagen per jaar in het algemeen belang de landsheer kosteloos ten dienste te staan. De werkzaamheden bestonden oorspronkelijk onder meer uit het onderhoud van straten, wegen, dijken, watergangen en bruggen, het assisteren bij executies van criminelen, het vervoeren van militaire bagage en het waken in oorlogs- en andere bekommerlijke tijden. Deze verplichting was in de 18de eeuw formeel al lang opgedoekt, maar in de tijd van Racer maakte de drost van Twente, de autoritaire Sigismund van Heiden Hompesch, er nog graag gebruik van om boeren gratis voor zich te laten

werken. Het ging daarbij vooral om zogenoemde wagensdiensten oftewel het verplicht verzorgen van vervoer. Een boer vertelde later dat volgens de overlevering iemand, die zich in opdracht van de drost op het erf meldde, onmiddellijk met paard en wagen weggebracht moest worden, ook al was het midden in de drukke oogsttijd. Racer bewees na een grondig onderzoek in oude documenten dat het inderdaad een illegale, want al in 1631 afgeschafte praktijk was. Zijn mede-patriot, de in Zwolle woonachtige edelman Joan Derk van der Capellen tot den Pol, die ook lid van de Staten van Overijssel was, maakte de kwestie in het provinciaal bestuur aanhangig. Daarbij ging het natuurlijk ook om beeldvorming en het bewerken van de publieke opinie. Ook wat dat betreft is er tegenwoordig niets nieuws onder de zon. De patriotse aanvoeders beschouwden de hand- en spandiensten, die in de praktijk eigenlijk niet zo vreselijk veel voorstelden, als een prima middel om propaganda voor hun ideeën te maken. Ook daarom trokken ze er in woord en geschrift fel tegen van leer en spraken ze zelfs over een vorm van slavernij.

De drost van Twente en zijn adellijke medestanders, die als leden van de Overijsselse Ridderschap veel invloed in de provinciale regering hadden, stonden niet te trappelen om de drostendiensten opnieuw te verbieden. Van der Capellen werd door hen vooral als een verrader van zijn eigen stand beschouwd. Maar na jarenlang aandringen konden de leden van de Ridderschap op 25 februari 1783 een definitieve afschaffing niet meer tegenhouden. Ongetwijfeld op initiatief van Jan Willem Racer lieten de dankbare *huislieden* (oftewel boeren) *van Twente* een kostbare herdenkingspenning voor hun 'bevrijder' slaan. Op de voorkant van de gouden medaille prijkte zijn portret, en op de achterzijde stond de tekst: 'De nijvre Landman juicht, zijn Vrijheid is hersteld! Capellen zegepraalt op baatzucht en geweld!' Deze regels zijn ook bij het grote standbeeld van Racer hier in Oldenzaal aangebracht.

De tekst van de begeleidende oorkonde heeft Racer ook vast en zeker geschreven, want het hoogdravende proza maakt niet de indruk aan de ganzenveer van een landbouwer te zijn ontsproten. Zo verklaarden de ondertekenaars – en dat waren alle boerrichters in Twente - dat de penning was gewijd aan de eeuwige gedachtenis van Van der Capellen, die 'in navolging der aloude waere Ridderen, den onderdrukten bijstand biedende; door wijs beleid, onvermoeide vlijt, standvastige verduuring, verachting en overwinning veeler wederwaardigheden, zonder dat zijn groote geest bezweek, de Vrijheid van den vrijen Landman in Overijssel, tegen het slaafsche juk van

Drostendiensten, met Gods hulp, heeft verdedigd. Die ook door de rechtvaardige uitspraak der Ed[edel] Mog[ende] Heeren Staeten deezer Provincie, Beschermers van Recht en Vrijheid, het wit [= doel] zijner loflijke poogingen, in de geheele uitroeijing van die harde en verachtelijke dienstbaerheid heeft bereikt.' Ik ben benieuwd welke hedendaagse politicus na een hopelijk spoedige oplossing van de stikstofcrisis een dergelijke oorkonde krijgt overhandigt...

Voor de pachters op het erve Ziethof, dat nota bene eigendom van de Ridderschap was, betekende het besluit van de Staten van Overijssel dat ze een nieuwe clause in hun pachtcontract kregen. Hierin werd gesteld dat ze, 'uit hoofde, dat van het Jaarlijks praesteren der Drostendiensten bevrijd zijn, daar voor Jaarlijks aan den tijdelijken Rentmeester van de Ridderschap moeten betalen voor twee *wagendiensten twee guldens*.' Een feitelijk al lang afgedankte verplichting in natura werd aldus omgezet in een vergoeding in contanten, wat nou ook niet direct de bedoeling van Racer en de zijnen zal zijn geweest. Maar ook daar werd een mouw aangepast, want de bestaande pachtsom van in totaal 85 gulden per jaar werd tegelijk met 2 gulden verminderd. U ziet, ook destijds werd al aan koopkrachtreparatie gedaan...

Goed dames en heren. Tot slot wil ik nog kort even ingaan op de titel van mijn boek: *'t Is doan*. Mijn levensgezel Saskia Zwiers, die mij bij elk project met raad en daad bijstaat, las die uitdrukking in een necrologie van de vorig jaar overleden Anne van der Meiden, de bekende Twentse theoloog en taalkundige, en vroeg zich terecht af of dat geen leuke hoofdtitel van een publicatie over 600 jaar boerenleven zou zijn. Nu heeft Van der Meiden in zijn Twentse bijbelvertaling met *'t Is doan* de laatste woorden van Jezus aan het kruis - *het is volbracht* – in de streektaal omgezet. Het is beslist niet mijn bedoeling om het gezegde in dit verband te gebruiken, want wellicht kunt u zich ook nog wel herinneren dat D66-politica Els Borst in het begin van de 21ste eeuw als minister van Volksgezondheid na het aannemen van de Euthanasiewet uiterekend deze woorden citeerde en daarmee veel kritiek uit christelijke hoek kreeg. Ik heb de term *'t is doan* juist willen toepassen in de oorspronkelijke, profane betekenis van 'het is klaar', 'het karwei is af'. Een boer zegt dat bijvoorbeeld als de oogst is binnengehaald. En in mijn geval ben ik bijzonder verheugd, en ook trots en dankbaar, dat ik hier, na ruim dertig jaar Twentse werkzaamheid, met dit beeldje in mijn handen, ook kan zeggen: *'t Is doan*. Althans, voor dit moment, want een van de prettige aspecten van geschiedenis is dat er eigenlijk nooit een einde aan komt... Ik hoop zeer dat

hetzelfde geldt voor het hooghouden van het gedachtegoed van Jan Willem Racer en voor het uitreiken van deze bijzondere prijs, die ik zelf zeer zal koesteren.

Ik dank u voor uw aandacht.